

Innst. O. nr. 46

(2000-2001)

Innstilling fra justiskomiteen om lov om erstatning fra staten for personskade voldt ved straffbar handling m.m. (voldsoffererstatningsloven)

Ot.prp. nr. 4 (2000-2001)

Til Odelstinget

1. PROPOSISJONENS HOVEDINNHOLD

I proposisjonen fremmes forslag om ny voldsoffererstatningslov.

Lovforslaget avløser forskrift om erstatning fra staten for personskade voldt ved straffbar handling som ble innført i 1976. I forbindelse med lovfestingen foreslår departementet bl.a. at ordningen omgjøres fra en billighetsordning til en rettighetsordning, og at den maksimale erstatningsutbetalingen per skadetilfelle økes fra kr 200 000 til kr 1 000 000.

Administrasjonen av ordningen skal være den samme som i dag, ved at fylkesmannen behandler søknader om erstatning i første instans med Erstatningsnemnda for voldsofre som klageinstans. Erstatningsnemndas oppgaver utvides noe.

Stortinget har bedt Regjeringen foreta en samlet gjennomgang av tiltak som kan styrke voldsofres situasjon, og legge frem konkrete tiltak, jf. Innst. S. nr. 113 (1999-2000). I proposisjonen punkt 7 (jf. pkt. 5 nedenfor) foretas det en slik gjennomgang.

Lovforslaget har vært sendt på høring til en rekke instanser.

2. DAGENS VOLDSOFFERERSTATNINGS-ORDNING

Dagens voldsoffererstatningsordning reguleres i voldsoffererstatningsforskriften av 1981 som er gjengitt i punkt 3.10 i proposisjonen.

For at staten skal yte voldsoffererstatning kreves det at søkeren må være påført en personskade voldt ved forsettlig legemskrenking eller ved annen straffbar handling som bærer preg av vold eller tvang, jf. forskriften § 1. Staten yter dessuten erstatning for tilfeldig skade oppstått i forbindelse med hjelp til politiet under arrestasjon eller ved avverging av en straffbar handling m.m.

Erstatningsnemnda har lagt til grunn at det må kreves klar sannsynlighetsovervekt for at en straffbar handling som nevnt i forskriften har funnet sted. En frifinnende straffedom avskjærer imidlertid ikke erstatningsmyndighetene fra å yte voldsoffererstatning, og voldsoffererstatning kan også tilkjennes der straffesaken er henlagt.

Det ytes erstatning for tap av forsørger dersom personskaden har medført døden. Erstatningsnemnda har også tilkjent erstatning for annet tap som er en følge av den straffbare handlingen, typisk utgifter til begravelse, og har også gitt erstatning for ikke-økonomisk skade, dersom vilkåret om «særlige grunner» i forskriften § 6 første ledd nr. 4 er oppfylt.

Det gis som hovedregel kun erstatning for personskade. Skade på personlige bruksting som den skadelidte hadde på seg under skadetilfellet kan imidlertid erstattes. Ordningen omfatter som hovedregel kun skader som er voldt her i riket, men i særlige tilfelle kan erstatning ytes for skade som er voldt utenlands dersom skadelidte eller etterlatte har bopel i riket.

Etter forskriften § 5 kreves det bl.a. at den straffbare handling uten unødig opphold er anmeldt til politiet. I særlige tilfeller kan erstatning ytes selv om disse vilkårene ikke er oppfylt, f.eks. ved familievold.

Etter forskriften § 6 skal erstatning ytes med det beløp som finnes rimelig i det enkelte tilfelle. For øvrig gjelder de vanlige reglene i skadeserstatningsloven for utmålingen av erstatning, med enkelte særregler som fremgår av bestemmelsen. Det skal gjøres fullt fradrag for erstatning fra skadevolder og for trygde- og forsikringsutbetalinger m.v. som den skadelidte får. Ordningen er således subsidiær i forhold til slike erstatnings- eller hjelpeordninger.

Erstatning for ikke-økonomisk skade ytes når «særlige grunner» foreligger. Ikke-økonomisk skade omfatter både menerstatning og erstatning for tort og svie (oppreisning). Menerstatning tilkjennes bare

hvor det foreligger varig og betydelig skade som har medført en medisinsk invaliditetsgrad på minst 15 pst.

Erstatningen kan settes ned eller helt falle bort dersom skadelidte eller etterlatte medvirket til skaden ved uforsiktighet eller annen skyld, eller det ikke er rimelig at staten yter erstatning.

Staten kan søke regress hos skadevolder, jf. forskriften § 7. Regresskravet kan ettergis bl.a. dersom utvist skyld, skadevolders økonomi eller forholdene ellers tilsier det. Det føres en relativt streng praksis for ettergivelse.

Det er fylkesmannen som behandler saker om voldsoffererstatning i førsteinstans. Klageinstans er Erstatningsnemnda for voldsofre. For søknader om nedsettelse eller bortfall av regress er likevel Justisdepartementet klageinstans. Justisdepartementet er dessuten sekretariat for nemnda.

I 1998 ble det bevilget ca. 38,4 mill. kroner til erstatningsutbetalinger under voldsoffererstatningsordningen. Fylkesmennene fikk til sammen inn 1 735 nye søknader i 1998. 57 pst. av de sakene som ble behandlet ble helt eller delvis innvilget.

I proposisjonen kap. 4 redegjøres det kort for ordningen i andre nordiske land på dette området.

3. HOVEDSPØRSMÅL VED LOVFESTINGEN

3.1 Sammendrag

3.1.1 Begrunnelsen for voldsoffererstatningsordningen

Et klart utgangspunkt i erstatningsretten er at det er den enkelte skadevolder som skal stå økonomisk til ansvar for sine handlinger overfor skadelidte. En ordning med erstatning fra staten til voldsofre representerer et unntak fra dette utgangspunktet.

Gjennom ratifikasjon av Den europeiske konvensjon 24. november 1983 om erstatning til voldsofre har Norge internasjonalt forpliktet seg til å ha en statlig voldsoffererstatningsordning. Staten forplikter seg til å betale erstatning til ofre for voldshandlinger begått på statens territorium, så fremt full erstatning ikke fås fra andre kilder.

Etter departementets syn står statens ansvar for å forhindre voldsforbrytelser i en særstilling. Der samfunnet i det enkelte tilfelle ikke lykkes i å forhindre slike handlinger, bør fellesskapet dekke det tap som personskaden fører med seg der dekning for tapet ikke kan oppnås på annen måte. Det primære erstatningsansvaret for voldsforbrytelsen bør likevel fortsatt ligge hos den enkelte voldsforbryter.

3.1.2 Billighetsordning eller rettighetsordning

Både spørsmålet om erstatning skal gis og spørsmålet om hvor omfattende erstatning som i tilfelle skal tilkjennes, er i dag underlagt en rimelighetsvurdering. I høringsbrevet ble det foreslått å endre ord-

ningen slik at voldsofrene får en lovfestet rett til erstatning.

Høringsinstansene var i det alt vesentlige positive til dette.

Departementet bemerker at overgangen til en rettighetsordning neppe vil medføre vesentlige endringer for domstolenes adgang til å overprøve forvaltningens erstatningsvedtak.

3.1.3 Den erstatningsbetingende handling

Hovedvilkåret for å kunne tilkjenne erstatning etter voldsoffererstatningsforskriften § 1, er at skaden er voldt ved en «forsettlig legemskrenking eller ved annen straffbar handling som bærer preg av vold eller tvang». I høringsbrevet ble det foreslått å videreføre dette.

De fleste høringsinstansene hadde ikke merknader til dette. Regjeringsadvokaten bemerker imidlertid at det bør problematiseres at skyldspørsmålet vurderes i en senere sivil sak, eventuelt med de samme bevisene. Også Sivilombudsmannen peker bl.a. på at forvaltningen etter dagens regler tar stilling til om en personskade er forårsaket av en straffbar handling.

Kompetansesenteret for voldsofferarbeid peker på at lovutkastet § 1 gir et snevrere virkeområde enn for tilsvarende erstatningsordninger i flere andre europeiske land. Landsforeningen for voldsofre foreslår primært at uttrykket «forsettlig» i § 1 fjernes, subsidiært at uttrykket «uaktsom» også tas med. Støtteforeningen for seksuelt misbrukte barn mener at vilkåret om «straffbar handling», bør erstattes med «rettsstridig handling».

Departementet finner det naturlig å stille som vilkår at søker har vært utsatt for en straffbar voldshandling. Dagens kriterium har dessuten utkrystallisert seg gjennom omfattende praksis og gir et forholdsvis prestat avgrensningskriterium.

Det er ikke et vilkår at noen er straffedømt for den handlingen som danner grunnlaget for søknaden. I en del saker er det likevel ikke tvilsomt hvem gjerningspersonen er, og disse sakene reiser spørsmål i forhold til uskyldpresumsjonen i Den europeiske menneskerettighetskonvensjon (EMK) artikkel 6 (2) og FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter (SP) artikkel 14 (2). Det er på bakgrunn av praksis i Den europeiske menneskerettighetsdomstol vanskelig å trekke en klar grense for uskyldpresumsjonens rekkevidde, ikke minst i forhold til administrative avgjørelser.

Vedtaket om at offeret skal tilkjennes voldsoffererstatning er basert på at det foreligger klar sannsynlighetsovervekt for at en straffbar handling har funnet sted, også i tilfeller der straffesaken er henlagt eller tiltalte er frifunnet. Hvorvidt dette representerer en krenking av EMK art. 6 (2) og SP art. 14 (2), vil bero på hvordan vedtaket utformes og begrunnes. Det legges til grunn i loven at skadevolder ikke skal identifiseres i vedtaket.

Etter dagens ordning yter staten også voldsoffererstatning for personskade oppstått i forbindelse med hjelp til politiet under arrestasjon, ved avverging av en straffbar handling eller ved lovlig pågripelse. Bestemmelsen foreslås videreført. Departementet er enig med Forsvarsdepartementet i at bestemmelsen også bør omfatte hjelp til Militærpolitiet, Kystvakten eller andre som har politimyndighet.

3.1.4 Erstatning for tingsskader voldt av personer anbrakt i anstalt eller institusjon

I St.prp. nr. 39 (1975-1976) ble det drøftet om voldsoffererstatningsordningen også skulle omfatte erstatning for skade som institusjonsanbrakte volder under permisjoner, prøveløslatelse, rømming m.m. Departementet ble imidlertid stående ved at ordningen burde begrenses til *personskade* også når skaden er voldt av institusjonsanbrakte.

I de andre nordiske landenes lovgivning er det inntatt særskilte bestemmelser hvoretter staten dekker erstatning for tingsskader voldt av personer som er tvangsanbrakt i nærmere bestemte institusjoner. I høringsbrevet ble det foreslått ikke å innføre en tilsvarende bestemmelse i Norge. Ved å innføre en slik ordning ville man gå utenfor det som er voldsoffererstatningsordningens siktemål.

Ingen av høringsinstansene hadde merknader til dette.

3.1.5 Lovfesting av beviskravet

Etter gjeldende praksis kreves det «klar sannsynlighetsovervekt» for å legge til grunn at den skadelidte har vært utsatt for en straffbar voldshandling. I høringsbrevet ble det foreslått å lovfeste dette beviskravet.

De fleste høringsinstansene var enig i forslaget eller hadde ingen merknader til det. Kompetansesenteret for voldsofferarbeid uttaler imidlertid at de strenge bevisreglene kan medføre at mange erstatningssøkere vil kunne få avslått sine søknader. Likestillingsombudet mener at ved å kreve «klar sannsynlighetsovervekt» settes terskelen for hva som skal bevises noe høyere enn etter vanlige erstatningsregler.

Departementet bemerker at det har vært meningen å stille de samme krav til bevis som domstolene stiller i forbindelse med tilkjenning av erstatning i saker der skadevolder tidligere er frifunnet i en straffesak som gjelder det samme forholdet. En annen løsning ville lede til at man fikk en uønsket kanalisering av erstatningsansvaret bort fra den prinsipielt ansvarlige og over på staten. På denne bakgrunn bør kravet om klar sannsynlighetsovervekt videreføres og lovfestes.

3.1.6 Skadevolderens partsstatus

Forvaltningslovens regler om enkeltvedtak gjelder i utgangspunktet ved behandlingen av saker om voldsoffererstatning. Dette innebærer bl.a. at den som

er oppgitt som skadevolder skal ha partsstatus og få forhåndsvarsel og gis adgang til å uttale seg før vedtak treffes. Som part har vedkommende også som hovedregel rett til å gjøre seg kjent med sakens dokumenter. Videre skal parten underrettes om vedtaket og kan påklage vedtaket.

I høringsbrevet ble det foreslått å videreføre dagens ordning med at den personen som er oppgitt som skadevolder, skal anses som part i saken.

Mange av høringsinstansene hadde merknader til dette og synspunktene var delte. Det pekes bl.a. på at siden begrunnelsen i vedtakene forutsettes ikke å identifisere skadevolder direkte, vil det lett kunne fortonne seg som problematisk for skadevolder å forstå vedtaket, og i denne forbindelse vurdere hvorvidt han ønsker å påklage dette eller ikke. På den annen side fremheves at så lenge vi - i motsetning til i enkelte andre land - velger å la erstatningsordningen også omfatte tilfeller hvor det ikke foreligger fellende straffedom, fremstår det som problematisk å skulle avgjøre en søknad uten å gi den utpekte skadevolder mulighet til å fremkomme med sine bemerkninger til søknaden.

Departementet er nå kommet til at de mest tungtveiende hensyn taler mot at den som er oppgitt som skadevolder gis partsstatus. Dette vil forenkle saksbehandlingen, redusere ulempene for skadelidte og bidra til å skape renere linjer i forhold til uskyldspresumjonen i menneskerettskonvensjonene.

Skadevolder vil imidlertid ha normale partsrettigheter i regressspørsmålet. Etter dagens ordning gjøres regresskrav gjeldende kun der straffesaken mot skadevolderen er avgjort ved fellende dom, forelegg eller påtaleunntatelse. I så fall vil det ofte ikke være av vesentlig betydning for skadevolderen å gjøre seg kjent med opplysninger som skadelidtes helseforhold m.v. Skadevolderen kan da nektes innsyn.

3.1.7 Heving av den øvre beløpsgrensen

Den øvre beløpsgrensen etter voldsoffererstatningsordningen er i dag kr 200 000 for hvert enkelt skadetilfelle. For skader oppstått som følge av straffbare handlinger begått før 1. januar 1994 er beløpsgrensen kr 150 000.

I høringsbrevet ble det foreslått å øke beløpsgrensen pr. skadetilfelle til kr 1 000 000. I Danmark er det ingen øvre beløpsgrense for personskader. I Sverige kan man for personskade få inntil SEK 728 000, og i Finland er øvre beløpsgrense NOK 366 950.

Det var bred enighet blant høringsinstansene om at den øvre beløpsgrensen bør heves. De fleste har ikke hatt merknader til at den fastsettes til kr 1 000 000, men enkelte går inn for en høyere grense, eventuelt ingen øvre grense.

Departementet foreslår at det fortsatt skal gjelde en øvre beløpsgrense. En annen ordning vil gjøre det vanskelig å forutberegne statens utgifter. Beløpet bør imidlertid heves som foreslått. Gode grunner kunne

tale for å knytte den øvre beløpsgrense til folketrygdens grunnbeløp. Det vil departementet eventuelt komme tilbake til på et senere tidspunkt.

3.1.8 Utmåling av erstatningen

Etter voldsoffererstatningsforskriften § 6 skal erstatning ytes med det beløp som finnes rimelig i det enkelte tilfelle. For øvrig gjelder imidlertid de vanlige reglene i skadeserstatningsloven med enkelte særregler som fremgår av bestemmelsen.

I høringsbrevet ble det foreslått å knytte utmålingen av erstatningen tettere opp mot de alminnelige reglene i skadeserstatningsloven kapittel 3. Ved delvis å gjengi skadeserstatningslovens bestemmelser i voldsoffererstatningsloven i tilpasset form, vil loven bli mer oversiktlig.

Høringsinstansene var i det alt vesentlige positive til forslaget.

På bakgrunn av maksimalgrensen for voldsoffererstatningsordningen har Erstatningsnemndas praksis gått ut på at menerstatningsbeløp skal reduseres til ca. 1/3 av det som følger av alminnelig beregningsmåte for menerstatning. Det foreslås nå at beregningen av menerstatning skal følge reglene i skadeserstatningsloven § 3-2 slik at skadelidte i utgangspunktet har rettskrav på full menerstatning der vilkårene er oppfylt.

Bestemmelsen om fastsetting av oppreisning i skadeserstatningsloven er svært skjønnsmessig. Det bør ved fastsettelsen av oppreisninger legges vekt på lovgivers oppfatning av hva som er rimelig. Den forvaltningspraksis som utvikler seg, vil kunne påvirke rettspraksis.

3.1.9 Tidspunktet for utbetalingen av voldsoffererstatningen

Etter voldsoffererstatningsforskriften § 9 skal erstatningen utbetales når fylkesmannen har truffet vedtak. I høringsbrevet ble det foreslått at erstatningen først skulle utbetales når det var truffet endelig vedtak om det etter eventuell klage. Fylkesmannen kan i visse tilfeller utbetale forskudd. I høringsbrevet ble dette foreslått videreført.

De fleste høringsinstansene har ikke hatt merknader til disse forslagene. Advokatforeningen peker imidlertid på at forslaget om at erstatning først kommer til utbetaling etter at klageinstansen har truffet vedtak i realiteten vil svekke skadelidtes stilling.

Departementet er kommet til at erstatningen fortsatt bør utbetales allerede når fylkesmannen har truffet vedtak. Det vises bl.a. til at når skadevolder ikke lenger skal anses som part er det bare søkeren selv som kan påklage fylkesmannens vedtak.

3.1.10 Dekning av sakskostnader

Voldsoffererstatningsforskriften § 12 åpner for dekning av en parts sakskostnader. Denne adgangen

er etter praksis subsidiær i forhold til ordningen med fritt rettsråd. For utgifter i forbindelse med klager gjelder forvaltningsloven § 36 som i utgangspunktet gir rett til dekning av sakskostnader som har vært nødvendige for å få endret vedtaket.

I høringsbrevet ble det foreslått ikke å videreføre bestemmelsen i forskriften § 12. Behovet for å få dekket utgifter til juridisk bistand antas å være tilstrekkelig ivaretatt ved reglene om fritt rettsråd i rettshjelpsloven.

Mange av høringsinstansene har uttalt seg om forslaget, og det er ulike syn på dette.

Departementet bemerker at det er en bedre løsning å sikre et godt rettshjelpstilbud for voldsofre gjennom rettshjelpsloven og bistandsadvokatordningen enn å ha spredte rettshjelpsbestemmelser i særlov-givningen.

3.1.11 Myndighetsorganene

I høringsbrevet foreslås at Erstatningsnemnda fortsatt skal være klageorgan overfor fylkesmannens vedtak, og at nemnda også skal overta Justisdepartementets oppgaver som klageinstans for regressvedtak.

Med unntak av Landsforeningen for voldsofre tok ingen av høringsinstansene opp spørsmålet om hvilke organer som bør behandle voldsoffererstatningssakene. Foreningen foreslo at det ble opprettet en egen domstol for voldsoffersaker.

Departementet viderefører forslaget i høringsbrevet, jf. lovutkastet § 13.

I Innst. S. nr. 113 (1999-2000) ba justiskomiteen departementet bl.a. om å vurdere Erstatningsnemndas sammensetning. Etter departementets mening bør nemnda ha en sammensetning som ikke gir grobunn for tvil om nemndas generelle habilitet. I dag har derfor ingen av medlemmene særlig tilknytning til skadelidte- eller skadevoldersiden. Erstatningsnemndas oppgaver og funksjon tilsier etter departementets syn at man beholder dagens regler om nemndas sammensetning, jf. lovforslaget § 13 annet ledd, og at man tar utgangspunkt i de samme kriterier som i dag ved utvelgelsen av medlemmene.

3.1.12 Økonomiske og administrative konsekvenser. Overgangsregler

I høringsbrevet er merutgiftene som følge av lovforslaget anslått til omkring 5 mill. kroner. Det legges til grunn at endringen fra billighetsordning til rettighetsordning ikke vil lede til noen markert økning av erstatningsutbetalingene. Ved å tilkjenne full menerstatning antas imidlertid omkostningene å øke noe.

Det vil være en viss usikkerhet knyttet til de administrative konsekvensene av lovforslaget, men det antas at de samlede administrative konsekvensene av lovforslaget trolig vil være positive.

I § 19 om overgangsbestemmelser foreslår departementet at lovens materielle regler knyttes til når den

straffbare handling m.v. som begrunner søknaden fant sted. Saksbehandlingsreglene kan imidlertid anvendes i alle saker der søknaden er innlevert etter lovens ikrafttredelse. Der det søkes om erstatning for en straffbar handling m.v. som fant sted før lovens ikrafttredelse, benyttes de materielle reglene i voldsoffererstatningsforskriften og de prosessuelle reglene i loven.

3.2 Komiteens merknader

Komiteen peker på at utgangspunktet i det norske rettssamfunnet er at det er skadevolderen som skal gjøre opp for seg overfor skadelidte, eventuelt gjennom en økonomisk erstatning. Likevel har ofre for voldsforbrytelser vært i en særstilling siden forskriften om voldsoffererstatning ble vedtatt i 1976. Det har vist seg å være en nødvendig og god ordning, som har fungert etter intensjonene. Komiteen støtter at ordningen nå gjøres klarere og bedre, og at den lovfestes. Det vil bidra til en ytterligere styrking av voldsofres stilling.

Komiteen deler i hovedsak de prinsipielle grunnelsene for ordningen som har kommet til uttrykk ved tidligere behandlinger av forskriften, og som kommer fram i Ot.prp. nr. 4 (2000-2001). Mennesker som har vært utsatt for voldshandlinger står i en annen stilling enn andre skadelidte. Det å bli utsatt for angrep på eget liv og helse er brudd på de mest grunnleggende rettsgodene vi har. Derfor er det en viktig samfunnsoppgave å forhindre voldskriminalitet. I tillegg bør det være et samfunnsansvar å sørge for at den skadelidte i størst mulig grad får oppreisning, og ikke lider økonomiske tap som følge av voldshandlingen.

Ideelt sett burde slik erstatning og oppreisning være sikret gjennom erstatning fra skadevolderen og de ordinære trygdeytelsene vi har. Det viser seg at dette er utilstrekkelig. For det første dekker ikke trygdeordningene alle utgifter. For det andre er det ofte vanskelig å få erstatning fra skadevolder. Det kan være fordi han har lite midler, eller fordi han er ukjent. Da er det riktig å ha en ordning hvor staten sørger for at skadelidte får en rimelig erstatning. Komiteen slutter seg til at statens ansvar for erstatning til voldsofferet skal være subsidiær i forhold til skadevolders ansvar og andre ordinære erstatnings- og trygdeordninger.

Komiteen understreker at det offentlige skal benytte regresskrav der det er grunnlag for det, slik at ansvaret i størst mulig grad plasseres hos gjerningsmannen.

Komiteen støtter at ordningen går fra å være en erstatning som skal gis når det finnes rimelig, til å bli en lovfestet rettighet. Den som har fått en personskade etter en straffbar voldshandling, får et rettskrav på erstatning fra staten. Dette vil styrke voldsofres stilling, og gir også et signal om hvor viktig lovgiver mener

det er at voldsofre i størst mulig grad skal komme skadeløse ut etter voldshandlingen.

Komiteen viser også til at med det vil norsk rett komme i bedre harmoni med Den europeiske konvensjon av 24. november 1983 om erstatning til voldsofre, som Norge har ratifisert. Komiteen har merket seg at norsk rett for så vidt har vært i tråd med denne konvensjonen, fordi praktiseringen av ordningen har vært tilnærmet regelbunden, og i liten grad vært basert på rimelighetsbetraktninger. Hensynet til likhet har ført til at erstatning er gitt dersom vilkårene i forskriften har vært oppfylt. Komiteen har merket seg at Erstatningsnemnda for voldsofre har uttalt at en slik endring først og fremst innebærer at loven blir i samsvar med dagens praksis. Komiteen ser positivt både på at praksis har gått så langt i å gjøre ordningen til en rettighet, og på at det nå blir et rettskrav i lovs form.

Komiteen vil, slik Barne- og familiedepartementet gjør det i høringen, understreke at en lovfestet rett ikke må føre til at vilkårene for å få erstatning tolkes strengere enn tidligere, slik at adgangen til å få erstatning blir snevrere. Gjennom lovfesting er det ment å videreføre dagens praksis, men som en rettighet.

Komiteen støtter forslaget om å videreføre begrepet «forsettelig legemskrenking eller annen straffbar handling som har preg av vold eller tvang» som hovedkriterium for å få voldsoffererstatning. Komiteen har merket seg at man med det går lenger enn den europeiske konvensjonen, som knytter statens erstatningsansvar til at det er begått en forsettelig voldshandling. Komiteen støtter at også uaktsomme straffbare voldshandlinger gir grunnlag for erstatning, slik praksis er i dag. Komiteen er også enig i, ut fra grunnelsen bak ordningen, at det bør dreie seg om en personskade som følge av en voldshandling.

Komiteen vil understreke at utuktig omgang og handlinger med mindreårige fremdeles er omfattet av ordningen.

Komiteen er enig i at det fortsatt skal kunne gis erstatning selv om ingen er straffedømt for voldshandlingen. Komiteen har merket seg vurderingen av om dette kan stride mot uskyldspresumsjonen i Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen og FNs konvensjon for politiske og sosiale rettigheter for de tilfeller der gjerningsmannen er kjent, men frifunnet, eller at saken mot ham er henlagt. Komiteen er enig i at det er uheldig om det virker som om forvaltningen «overprøver» en domstol eller påtalemyndighets vurdering av om det er begått noe straffbart. Imidlertid viser komiteen til at det i et vedtak om voldsoffererstatning ikke ligger noen strafferettslig skyldkonstatering, men en vurdering av om en søker er berettiget til erstatning fra staten etter en voldshandling. Det har også vært praksis å ikke kreve regress for erstatningen der oppgitt skadevolder ikke er straffedømt for forhold-

det. Komiteen mener at denne praksisen bør fortsette.

Komiteen slutter seg til at det videreføres at erstatning kan gis ved uhell ved assistanse til politiet. Komiteen mener at det er naturlig at ordningen utvides til å gjelde ved assistanse også til andre med politimyndighet. Komiteen har merket seg at dette er svært lite brukt i praksis, og er også i tvil om en slik erstatning har noe å si for folks vilje til å bistå politiet. Imidlertid mener komiteen at det er rimelig å få erstatning for skader som er oppstått ved slik assistanse.

Komiteen slutter seg til vurderingen av at ordningen med voldsoffererstatning ikke skal dekke tingskader forårsaket av personer som er anbrakt i anstalt eller institusjon. Komiteen viser til at dersom institusjonen kan lastes for skaden, vil det offentlige være ansvarlig etter alminnelige erstatningsregler. I spesielle tilfeller vil det også kunne være aktuelt med billighetserstatning av statskassen.

Komiteen er enig i at man viderefører praksisen med et bevisskrav som krever «klar sannsynlighetsovervekt» i forhold til om en straffbar handling har funnet sted. Det kan synes lite rimelig at kravet til sannsynlighet er strengere her enn for andre typer erstatningssaker. Imidlertid vil et slikt krav til sannsynlighet være likt med det domstolene faktisk krever for erstatningskrav reist mot skadevolder der han er frikjent for straffeansvar. Komiteen ser at det kan få uheldige virkninger dersom det er et annet krav til sannsynlighet etter voldsoffererstatningsordningen enn ved domstolene.

Komiteen slutter seg også til at det samme kravet til sannsynlighet må stilles til saker hvor gjerningsmannen er ukjent, slik at det blir en likebehandling av sakene, og man ikke risikerer at gjerningsmann ikke oppgis. Komiteen vil imidlertid understreke at det skal gis voldsoffererstatning når gjerningsmannen er ukjent, men det er klar sannsynlighetsovervekt for at en straffbar voldshandling har funnet sted.

Komiteen viser videre til at spørsmålet om erstatningskravet i straffesaker der skadevolder er frifunnet eller saken henlagt, er omstridt, og under utredning. Komiteen vil understreke at dersom det kommer endringer her, må praksisen for bevisskravet i voldsoffererstatning vurderes i lys av det.

Under noe tvil slutter komiteen seg også til konklusjonen om at skadevolder ikke skal ha status som part etter forvaltningsloven. Komiteen har merket seg at det er praksis i dag at påstått skadevolder varsles om søknaden, og gis mulighet til å uttale seg om forholdet. Komiteen ser at dette både har fordeler og ulemper. Komiteen legger vekt på at det kan være belastende for skadelidte at skadevolder får tilgang til sakens dokumenter. Videre vil det være mer i overensstemmelse med uskyldspresumsjonen i internasjonale konvensjoner at skadevolder ikke anse-

es som part. Komiteen understreker at det også forutsetter at skadevolder ikke blir identifisert i vedtaket, og at praksisen med at regresskrav bare gjøres gjeldende ved fellende dom, forelegg eller påtaleunnlattelse videreføres.

Komiteen mener at nivået for voldsoffererstatning skal følge nivået på ordinære erstatninger og følge alminnelige erstatningsrettslige prinsipper for utmåling.

Komiteen ser positivt på at den øvre beløpsgrensen økes fra 200 000 kroner til 1 000 000 kroner. På den måten kan også de aller fleste av de som har vært utsatt for omfattende skader få sitt tap dekket fullt ut. Komiteen har merket seg at begrunnelsen for å ha et tak er forutsigbarhet for statens utgifter og forenklet saksbehandling ved de store sakene. Komiteen mener at prinsipielt bør alle skadelidte som oppfyller vilkårene være sikret full dekning for sitt tap. Komiteen ber derfor om at utviklingen med det nye taket følges, og at det på et senere tidspunkt vurderes om det er nødvendig å ha noen øvre grense.

For å være sikret en naturlig justering av grensen, anbefaler komiteen at den knyttes til grunnbeløpet i folketrygden, og komiteen fremmer forslag til en endring i § 11 der grensen fastsettes til 20 G i stedet for 1 mill. kroner.

Ut i fra den prinsipielle holdningen til at skadelidte bør være sikret full kompensasjon, er komiteen fornøyd med at man nå legger de generelle erstatningsreglene i skadeserstatningsloven til grunn for utmålingen. Det er ikke logisk at man på den ene siden understreker at det er spesielt viktig at voldsofre er sikret erstatning, mens man på den annen side skal stille dem dårligere enn andre erstatningsberettigede når det gjelder utmålingen. Komiteen slutter seg derfor til at skadelidte i utgangspunktet har krav på full menerstatning.

Når det gjelder utmålingen av oppreisning, viser komiteen til Innst. O. nr. 92 (1999-2000), om endringer i straffeloven m.v. (seksuallovbrudd) der komiteen uttalte:

«Komiteen mener de erstatningsbeløp som tilkjennes offeret ved dom mot overgriper gjennomgående er for lave og bør heves til et nivå som er mer i tråd med folks rettsoppfatning. Komiteen ber om at dette vurderes i forbindelse med den varslede saken om voldsoffererstatning.»

Komiteen er enig i at nivået for oppreisning bør ligge på omtrent det samme nivået både etter ordningen med voldsoffererstatning og etter ordinære erstatninger fastsatt av domstolen. Komiteen kan imidlertid ikke se at det står i veien for at nivået for oppreisning heves i ordningen for voldsoffererstatning. Det vil gi domstolene ytterligere en mulighet for å ta lovgivers ønske om et høyere nivå til etterretning.

Komiteen slutter seg til at utbetaling av erstatning kan gjøres allerede når fylkesmannen har truffet sitt vedtak.

Når det gjelder dekning av sakskostnader vil komiteen understreke at det er avgjørende at voldsofre ikke hindres i å oppnå sine rettskrav fordi de ikke har økonomisk mulighet til å skaffe seg nødvendig retts-hjelp. Komiteen er enig i at det synes mest oversiktlig og hensiktsmessig at støtte til slik retts-hjelp er hjemlet i lov om fri retts-hjelp, og at vi ikke har et flersporet system. Komiteen har merket seg at det i dag drives en restriktiv praksis for å gi fri retts-hjelp for å søke om voldsoffererstatning, mens det er lettere å få fri retts-hjelp ved erstatningssøksmål mot skadevolder. Komiteen ber om at voldsofre sikres nødvendig retts-hjelp under oppfølgingen av stortingsmeldingen om fri retts-hjelp, og at praksisen blir mer liberal inntil nye regler er på plass.

4. ANDRE TILTAK FOR VOLDSOFRE

4.1 Innledning

Stortinget ba 7. mars 2000 Regjeringen om å «foreta en samlet gjennomgang av nasjonale og internasjonale tiltak som kan styrke voldsofrenes situasjon, og legge frem konkrete tiltak», jf. Innst. S. nr. 113 (1999-2000).

I proposisjonen gis en oversikt over eksisterende og nye tiltak. Regjeringen vurderer å nedsette et eget voldsofferutvalg, og det er allerede besluttet å opprette et forum i form av en ressurs- og nettverksgruppe.

Komiteens merknader

Komiteen er enig i at i tillegg til å finne nye tiltak for voldsofre, er det viktig å sørge for samordning og skikkelig oppfølging av tiltakene. De siste årene har det vært en økende bevissthet rundt voldsofrenes stilling, som har ført til en rekke lovendringer og tiltak med sikte på å styrke voldsofre. Det er avgjørende at endringene følges opp i alle ledd i systemene, og at gode tiltak samordnes. Det krever en enda større grad av informasjon og skoloring, og enda mer søkelys på voldsofres stilling i ulike relevante sammenhenger.

Komiteen mener det er nødvendig å heve kompetansen blant alle typer fagpersonell, både innenfor politi, helsevesen og i andre instanser som skal yte støtte og hjelp. Forskning på området må også styrkes.

4.2 Endringer i straffeloven kapittel 19 og 39

Ved lov 11. august 2000 nr. 76 om endringer i straffeloven m.v. (seksuallovbrudd) er det foretatt en revisjon av straffelovens bestemmelser om seksuallovbrudd. Formålet er å styrke barns og kvinners vern mot seksuelle overgrep. Samtidig ble det innført en ny bestemmelse som gir personer som mener de har vært

utsatt for en seksualforbrytelse, økt beskyttelse mot injuriersøksmål.

Komiteens merknader

Komiteen vil igjen peke på at straffeutmålingen i sedelighets- og voldssaker er lave. Strafferammen blir i liten grad utnyttet. Det kan se ut som om tendensen helt i det siste går i riktig retning, og komiteen vil i tilfelle se positivt på en slik utvikling.

4.3 Varetektsfengsling ved brudd på besøksforbud m.v.

I Ot.prp. nr. 81 (1999-2000) Om lov om endringer i straffeloven og straffeprosessloven (bruken av varetektsfengsling) har departementet foreslått flere endringer av betydning for voldsofre. Departementet går bl.a. inn for å utvide adgangen til såkalt retts-håndhevelsesarrest til enkelte grove voldsforbrytelser som har lavere strafferamme enn dagens regel om 10 år. Departementet har videre foreslått endringer i reglene om besøksforbud slik at pågripelse og varetektsfengsling blir mulig, og det blir mulig å ilegge forelegg.

Komiteens merknader

Komiteen ser positivt på endringene i straffeprosessloven som Regjeringen har foreslått. Dette kan bidra til bedre sikkerhet for voldsofre og de som er i fare for å bli utsatt for vold. Komiteen viser ellers til sine merknader i Innst. O. nr. 45 (2000-2001).

4.4. Beskyttelse av aktørene i straffesaker mot tvang og represalier

Ved lov 28. juli 2000 nr. 73 er det truffet tiltak for å beskytte aktørene i straffesaker mot trusler og represalier m.v., jf. Ot.prp. nr. 40 (1999-2000). Gjennom lovendringene innføres det en ordning med bruk av anonyme vitner og en egen straffebestemmelse om motarbeiding av rettsvesenet. Det er også vedtatt flere lovendringer for å gjøre vitneplikten mindre byrdefull.

I nevnte proposisjon drøftes spørsmålet om personopplysninger i større utstrekning enn i dag bør kunne holdes hemmelig, eventuelt om en person i ekstreme tilfeller bør kunne gis nytt personnummer. Departementet er i ferd med å nedsette en arbeidsgruppe for å vurdere disse spørsmålene og vil også nedsette en arbeidsgruppe som skal få i oppgave å gi en samlet oversikt over praktiske tiltak for vitnebeskyttelse.

Komiteens merknader

Komiteen viser til at det er grunnleggende i et rettssamfunn at vitner føler seg trygge i en rettssal. Da vil de kunne gi fullstendige og best mulige forklaringer, og belastningen ved å stille opp som vitne må ikke være urimelig stor. Komiteen viser derfor til lovendringen som åpner for at retten kan pålegge den

siktede eller andre å forlate rettsalen også av hensyn til fornærmede.

Komiteen ber om at endringene for å beskytte vitner blir satt i verk snarest mulig. Videre vil komiteen understreke at det er viktig med stor oppmerksomhet og informasjon rundt endringene og mulighetene for å gjøre rettssaken mindre belastende for vitner, slik at mulighetene rutinemessig blir vurdert av domstolene.

4.5 Dommeravhør og observasjon av barn som vitner i straffesaker

Nye lov- og forskriftsregler om dommeravhør og observasjon av barn som vitner i straffesaker trådte i kraft 1. november 1998. En av de viktigste endringene er at man nå kan foreta observasjon av de minste barna i stedet for dommeravhør. De som foretar avhøret er for øvrig gjennomgående bedre rustet for oppgaven nå enn for bare noen få år tilbake.

Komiteens merknader

Komiteen ser positivt på at situasjonen på dette området nå er vesentlig forbedret. Når det er barn som har opplevd overgrep, er det spesielt viktig at rettsprosessene i etterkant skjer på en mest mulig skånsom måte, slik at det ikke blir belastende for barnet. I tillegg innebærer det en bedre rettssikkerhet for mistenkte når avhør og observasjon foretas av personer med best mulig kompetanse. Komiteen ber om at man fortsetter kompetansehevingen på dette området, og at utviklingen følges. Det er viktig at alle distrikter i landet har tilfredsstillende opplegg.

4.6 Megling mellom voldsofferet og den straffedømte

Med utgangspunkt i erfaringer fra konfliktrådene settes det rundt årsskiftet 2000/2001 i gang et treårig prøveprosjekt ved Konfliktrådet i Hordaland der voldsofre og eventuelt pårørende som ønsker å møte den straffedømte vil kunne få bistand til dette. Møtet vil bero på frivillighet fra begge parter.

Erfaringer fra konfliktrådene med megling i mindre alvorlige voldssaker viser at møtet mellom offeret og gjerningsperson er av stor betydning for begge parter.

Komiteens merknader

Komiteen ser positivt på prøveprosjektet med å la voldsoffer og overgriper møtes. Det kan være til hjelp for offeret til å bearbeide hendelsen, og det kan også virke positivt inn på overgriperens senere adferd. Komiteen har merket seg at prosjektet er av lang varighet, og mener at det bør vurderes om prosjektet kan utvides til å gjelde i flere fylker underveis i prøveperioden.

4.7 Redusert saksbehandlingstid i straffesaker

Justisdepartementet arbeider med å fremme konkrete tiltak for å redusere tiden mellom lovbrudd og straffereaksjon. Raskere avvikling av straffesaker vil være en fordel for de fornærmede.

Komiteens merknader

Komiteen ser positivt på at det så raskt er utarbeidet forslag til konkrete tiltak for å korte ned saksbehandlingstiden i straffesaker, og ser fram til snarlige, ytterligere lov- og regelendringer.

4.8 Etterforskningen i voldtektssaker

Et utvalg nedsatt av Riksadvokaten har undersøkt kvaliteten på politiets og påtalemyndighetens behandling av henlagte voldtektssaker. Utvalget konkluderte i sin rapport med at den generelle kvaliteten på etterforskningsstadiet kunne bli bedre og foreslo en rekke tiltak. På bakgrunn av rapporten har Riksadvokaten foreslått å utarbeide et eget rundskriv om behandling av voldtektssaker. Justisdepartementet har sendt brev til statsadvokatene, politimestrene, Kripos og Politihøgskolen med anmodning om å følge opp rapporten. Justisdepartementet vil videre initiere et forskningsprosjekt for å foreta en systematisk kartlegging av voldsofres opplevelse av politiets og påtalemyndighetens behandling av anmeldelser.

Komiteens merknader

Komiteen ser positivt på måten rapporten om etterforskningen av voldtektssaker er fulgt opp. Komiteen viser videre til at Kripos i svært liten grad bidrar med assistanse og kompetanse i voldtektssaker. Komiteen mener at det må vurderes om det bør bygges regionale eller en sentral kompetanseenheter som kan bistå i slike saker.

Komiteen vil også be om at de rettslige prosessene i forbindelse med voldtektssaker blir gjennomgått slik at praksisen ikke er unødig byrdefull for fornærmede.

Komiteen ser fram til resultatene av kartleggingen av hvordan voldsofre opplever politiets behandling av anmeldelser, og forventer rask oppfølging av svakhetene.

4.9 Rådgivningskontorene for kriminalitetsofre

Sosial- og helsedepartementet og Justisdepartementet satte i 1996 i gang et samarbeidsprosjekt med etablering av rådgivningskontorer for kriminalitetsofre. Det er i dag 5 slike kontorer, og voldsofre utgjør en stor andel av de som søker til kontorene. Ordningen vil bli videreført og utvidet med ytterligere 4 kontorer i år 2000.

Komiteens merknader

Komiteen viser til at ofre for kriminalitet - særlig voldsofre - ofte har et stort behov for hjelp og veiledning, og at dette behovet i dag ikke er ivaretatt av myndighetene på en tilfredsstillende måte. Rådgivningskontorene har vist seg å imøtekomme manges behov, og det er en effektiv måte å gi slik hjelp på. Komiteen ser derfor positivt på at antall kontorer er utvidet i løpet av 2000. Komiteen forutsetter at denne virksomheten styrkes ytterligere, både med kontorer på flere steder, og med bedre bemanning. Det kan eventuelt kombineres med ulike former for annen rettshjelp i offentlig regi, eller med offentlige servicekontorer.

4.10 Voldsalarmer

Den 1. september 1997 ble det iverksatt en forsøksordning med utlevering av voldsalarmer til personer som var utsatt for alvorlige trusler og vold. Ordningen viste seg svært vellykket og ga ofrene betydelig økt trygghet. Ordningen ble gjort permanent fra 1. januar 2000. Det arbeides med å få alarmer som også kan brukes utenfor hjemmet.

Komiteens merknader

Komiteen er fornøyd med at ordningen med voldsalarmer er gjort permanent. Det er et viktig tiltak for å forebygge alvorlig kriminalitet, og for at utsatte kan føle seg tryggere. Komiteen understreker at arbeidet med å kunne tilby alarmer med større geografisk rekkevidde bør skyte fart. Det er særlig viktig å kunne føle seg trygg i sitt eget hjem, men det er også viktig å kunne bevege seg tryggere i nærområdene. Voldsalarmer er også et viktig tiltak i arbeidet for at vitner som føler seg truet skal få bedre beskyttelse.

4.11 Informasjon

Det er utarbeidet en generell informasjonsbrosjyre, «Fra anmeldelse til dom», som i første rekke er beregnet på ofre for kriminalitet, og som forefinnes i alle politidistriktene. Når anmeldelse mottas informeres det også fra politiet om fornærmedes muligheter til å kreve erstatning eller oppreisning.

Komiteens merknader

Komiteen synes det er veldig bra at informasjonen til ofre for kriminalitet er betraktelig bedret i det siste. Kriminalitetsofre har ofte et stort behov for bistand, og er i en utsatt situasjon som gjør at evnen til å oppsøke bistanden blir redusert. Komiteen understreker at informasjonsbrosjyren må være lett tilgjengelig og godt synlig på alle politistasjoner og lensmannskontorer, og at politiet aktivt må formidle kontakt til hjelpeapparatet så langt det er mulig.

4.12 Regjeringens handlingsplan «Vold mot kvinner»

Regjeringen la i februar 2000 frem en handlingsplan for å bekjempe vold mot kvinner. Mangel på adekvat bistand, samt manglende samarbeid mellom ulike instanser, nevnes i planen som et hovedproblem. Det er opprettet en egen stilling i Justisdepartementet med hovedansvar for å følge opp handlingsplanen.

I september 2000 besluttet Justisdepartementet å opprette et kvinnevoldsforum i forbindelse med gjennomføringen av handlingsplanen. I tillegg til at det er etablert et koordinerende tverrdepartementalt utvalg for slike oppgaver, skal det opprettes en ressurs- og nettverksgruppe.

Komiteens merknader

Komiteen ser positivt på at handlingsplanen for å bekjempe vold mot kvinner ser ut til å få en skikkelig oppfølging, og komiteen ser det som sentralt i det arbeidet at det nedsettes et kvinnevoldsutvalg eller -forum. Det er avgjørende at de mange ulike tiltakene og hjelpetilbudene blir samordnet. Like viktig er det at det blir sørget for at det blir informert om hjelpetilbud og ofres rettigheter på en best mulig måte. Forumet må også videreutvikle planen, konkretisere den ytterligere, finne ut hvilke tiltak som er virkningsfulle, og hvilke nye tiltak som bør settes i verk.

4.13 Særlige tiltak mot familievold

Bergen politidistrikt iverksatte en tiltaksplan mot familievold 1. september 1999. Virkemidlene er bl.a. å registrere og systematisere opplysninger for å få et tilstrekkelig grunnlag for å iverksette aktiv etterforskning. Det er utpekt en egen familievoldskoordinator i politidistriktet.

Politimesteren i Oslo har besluttet å etablere en prosjektgruppe som skal utforme en tiltakspakke for oppfølging av familievold. Det skal bl.a. utpekes en egen familievoldskoordinator ved alle politistasjonene i Oslo politidistrikt.

Komiteens merknader

Komiteen synes det er bra med fokuset som er satt på vold i hjemmet den siste tiden. Det kan virke som om det lenge har vært slik at den «åpne» volden har vært mer fokusert og hatt høyere prioritet hos politiet. Komiteen viser til at 90 pst. av de som utsettes for vold i hjemmet er kvinner. Politiets arbeidsmetoder må rettes inn mot å avdekke og dokumentere hjemmevold, og rutinene for registrering og rapportering må bedres. Det må i større grad etterforskes og vurderes offentlig påtale i saker hvor anmeldelsen trekkes tilbake.

Komiteen ber om at Politidirektoratet følger opp de prosjektene som er satt i gang i Bergen og Os-

lo, og stimulerer til at lignende opplegg settes i gang i flere politidistrikter.

4.14 Tiltak for voldsutsatte kvinner med fremmedkulturell bakgrunn

Tidligere ville en ektefelle til en person som er bosatt i Norge miste retten til opphold i riket dersom vedkommende flyttet fra ektefellen før tre år var gått. Fra 1. juli 2000 er utlendingsforskriften endret slik at kvinner som er blitt tvangsgiftet får bli i Norge selv om de flytter fra ektefellen. Forutsetningen er at de reiser søksmål, og får kjent ekteskapet ugyldig i Norge.

Omskjæring av kvinner er forbudt etter norsk lov. Det forekommer likevel at norske kvinner med fremmedkulturell bakgrunn bringes til utlandet for å bli omskåret der. Det er derfor i oktober 2000 bestemt at det skal nedsettes en tverrdepartemental arbeidsgruppe for å utforme tiltak mot dette.

Komiteens merknader

Komiteen hilser velkommen avtalen om arbeid mot tvangsekteskap som det nylig er blitt enighet om mellom Norge og Pakistan. Det er en svært viktig avtale både reelt og symbolsk. Selv om det er forbudt å tvinge noen til å gifte seg med en spesiell person, er dette svært vanskelige saker. Norge er avhengig av samarbeid med land hvor slik praksis forekommer. Komiteen oppfordrer til at Regjeringen tar initiativ til å få i stand lignende avtaler også med andre, relevante land.

Komiteen viser til Regjeringens handlingsplan mot kjønnslemlestelse som ble lagt fram 23. januar 2001. Komiteen ser positivt på bredden i handlingsplanen. Det er viktig at det settes inn konkrete tiltak lokalt og nasjonalt, og at Norge også er en pådriver for å løfte temaet enda tydeligere opp på den internasjonale agendaen. Det ser ut til at lovverket i Norge er tilfredsstillende på området, men uansett lovregler og forbud er man avhengig av å nå fram til miljøene dette skjer i, og prøve å få til en holdningsendring gjennom opplysning om farene og internasjonal fordømmelse av praksisen.

Komiteens flertall, alle unntatt medlemmene fra Fremskrittspartiet, viser til at problemstillingen med personer som har ekteskap som grunnlag for opphold i Norge, og som dermed vil miste oppholdstillatelsen dersom ekteskapet tar slutt før tre år er gått og ikke annet gyldig grunnlag for opphold foreligger, ved flere anledninger har vært oppe i Stortinget og medført regelendringer. Flertallet mener at det ikke er akseptabelt om kvinner blir værende i et ekteskap med vold fordi de frykter at de ellers vil bli sendt ut av landet.

På samme måte må heller ikke frykten for utsendelse av landet hindre kvinner i å bryte ut av tvangs-

ekteskap. Flertallet ser positivt på forskriftsendringen som åpner for at kvinner kan få bli i landet dersom de har brutt ut av et tvangsekteskap, og fått ekteskapet kjent ugyldig. Flertallet ber om at utviklingen følges nøye, for å se om forskriftsendringen virker etter intensjonen.

Flertallet viser også til at det i vurderingen av oppholdstillatelse må legges større vekt på å finne ut om kvinner kan ha et grunnlag for oppholdstillatelse i Norge utover familiegjennforening med sin mann. Det gjelder både når de kommer til landet, og når de bryter ut av ekteskapet.

Komiteens medlemmer fra Fremskrittspartiet viser til at Fremskrittspartiet har fremmet flere forslag som ville ha tilnærmet umuliggjort tvangsekteskap dersom de hadde blitt vedtatt.

4.15 Kompetansesenter for voldsofferarbeid

Kompetansesenteret for voldsofferarbeid har vært drevet som et forsøksprosjekt i fire år. Det skal samle kunnskap om vold som fenomen, spre kunnskap og informasjon, samt utvikle ny kunnskap om vold og voldsofre gjennom forskning.

Senteret er foreløpig besluttet videreført til og med utgangen av 2003, men med et noe annet mandat enn tidligere. I det nye mandatet blir det fremhevet at kvinne- og kjønnsperspektivet skal ha en mer fremtredende plass enn til nå.

Komiteens merknader

Komiteen slutter seg til at kompetansesenteret i sitt videre arbeid legger større vekt på kvinne- og kjønnsperspektivet. Selv om vold rammer alle, er kvinner mer utsatt enn menn. En stor del av den volden som oftest rammer kvinner - hjemmevolden - har opp til nylig ikke på langt nær fått den samme oppmerksomheten og prioriteten som den typen vold - gatenvolden - som oftest rammer menn.

Komiteen viser til at det er viktig at kompetansesenteret også har et samarbeid med andre instanser og organisasjoner som arbeider mot vold.

4.16 Rettshjelp til voldsofre

Fornærmede i de fleste typer sedelighetssaker har rett til bistandsadvokat. Også i andre typer straffesaker kan retten på visse vilkår oppnevne advokat for fornærmede.

Når det gjelder sivile saker, ble det i 1989 innført en ordning med fri rettshjelp til voldsofre uten behovsprøving ved erstatningssøksmål mot skadevolder. Det føres imidlertid en streng praksis ved søknad om fritt rettsråd for bistand til å fremme søknad om voldsoffererstatning for fylkesmannen, og det gis som hovedregel ikke fri rettshjelp i disse sakene. Justisde-

partementet foreslo ikke endringer i disse reglene i St.meld. nr. 25 (1999-2000) Om fri rettshjelp.

Dersom lovforslaget i proposisjonen her vedtas, vil det kunne oppstå flere rettslige spørsmål der det er behov for rettshjelp enn etter dagens ordning. Departementet vil derfor se nærmere på behovet for å utvide mulighetene for fri rettshjelp i saker om voldsoffererstatning.

Komiteens merknader

Komiteen ser at det som regel vil være større behov for rettshjelp ved et sivilt søksmål om erstatning mot skadevolder enn ved en søknad om voldsoffererstatning. Komiteen vil likevel understreke at også ved slike søknader kan det være et komplisert arbeid å samle relevant dokumentasjon, og at hjelpen fra forvaltningen og offentlige myndigheter ofte vil være begrenset. Manglende mulighet til å fremme fullverdig søknad og for dårlig rettshjelpstilbud må ikke avskjære voldsofre fra å få sine rettigheter. Dette er særlig viktig når voldsoffererstatningen nå blir et lovfestet rettskrav. Komiteen mener derfor at det bør gis fri rettshjelp også ved slike saker i større grad enn i dag. Under oppfølgingen av meldingen om fri rettshjelp bør det sees nærmere på hensiktsmessige grensedragninger, for eksempel i forhold til hvilke rettslige spørsmål saken reiser, om det dreier seg om anke og mulige standarddekninger.

4.17 Sosiale trygde- og støtteordninger for voldsofre

Voldsofre kan fanges opp av de generelle sosiale trygde- og støtteordningene. Regjeringen tar sikte på å vurdere om voldsofre bør gis enkelte særfordeler i forhold til yrkesrettet attføring på lignende måte som yrkesskadde er gitt det.

Komiteens merknader

Komiteen slutter seg til at det synes mest hensiktsmessig at voldsofre får dekket sine utgifter gjennom ordningen med voldsoffererstatning framfor å innføre særregler i trygdesystemet som vil komplisere dette regelverket ytterligere.

Komiteen er også enig i at det er riktig å gi voldsofre særfordeler i forhold til yrkesrettet attføring på samme måte som yrkesskadde er gitt det. Det er en type støtte som er vanskeligere å gi gjennom voldsoffererstatningsordningen. Det vil heller ikke bidra til å komplisere trygdesystemet, siden vi allerede har regler om slik attføring for yrkesskadde.

4.18 Voldsofferfond

Stortinget ba 6. februar 1996 Regjeringen om å utrede etablering og finansiering av et voldsofferfond med sikte på å fremme forslag om en slik ordning, jf. Innst. S. nr. 96 (1995-1996). Fondet skulle eventuelt

gi støtte til voldsofre, og finansieres gjennom en engangsavgift som skulle betales av samtlige personer som blir dømt for lovbrudd som kan medføre fengselsstraff.

Som følge av dette opprettet Justisdepartementet en arbeidsgruppe som avga sin utredning i form av NOU 1997:11 Lov om kriminalitetsofferfond.

Arbeidsgruppen foreslo at det ble etablert et kriminalitetsofferfond som skulle finansieres ved at alle som blir ilagt en straffereaksjon skulle betale en avgift til fondet tilsvarende ett rettsgebyr (for tiden kr 600). Midlene ble foreslått brukt til å finansiere den statlige voldsoffererstatningsordningen, andre tiltak for å reparere skader etter kriminalitet og forskning rundt kriminalitet, ofre og skadevirkninger. Driftskostnadene ved ordningen ble anslått til ca. 7 mill. kroner i året.

Under høringen av utredningen hadde mange av høringsinstansene innvendinger mot arbeidsgruppens forslag. En innvending fra bl.a. representanter for politi og påtalemyndighet var at avgiftsplikten ikke bør ramme alle typer lovovertrедelser likt og at de som blir ilagt forenklet forelegg for mindre forseelser ikke bør pålegges å betale avgift til fondet.

Departementet bemerker at det vil kunne støte an mot den alminnelige rettsfølelsen å pålegge avgift til et kriminalitetsofferfond for forseelser og forbrytelser som har liten sammenheng med fondets formål. Begrenses fondet til voldsforbrytere, vil det ofte være lite eller intet å hente. Et selvstendig kriminalitetsofferfond vil dessuten ikke være i samsvar med sentrale budsjettprinsipper.

På denne bakgrunn er departementet av den oppfatning at de beste grunner taler for at det ikke opprettes et voldsofferfond, men at voldsoffererstatningsordningen og andre tiltak for voldsofre i stedet fortsatt finansieres over statsbudsjettet.

Komiteens merknader

Komiteen viser til at Stortinget 6. februar 1996 ba Regjeringen utrede etablering og finansiering av et voldsofferfond med sikte på å fremme forslag om en slik ordning. Intensjonen bak fondet var at det skulle gi økonomisk støtte til voldsofre, og ellers finansiere tiltak for voldsofre. Komiteen uttalte bl.a.:

«Komiteen viser til at den svenske ordningen finansieres ved at personer som dømmes for et lovbrudd som kan gi fengselsstraff, må betale 300 kroner. Komiteen vil ikke nå anbefale et beløp, men vil komme tilbake til dette når saken foreligger fra Regjeringen.»

Komiteen viser til at stortingsvedtaket ble raskt fulgt opp med nedsettelse av et utvalg som la fram NOU 1997:11 Lov om kriminalitetsofferfond. Komiteen mener det nå har gått kritikkverdige lang tid før saken legges fram for Stortinget.

Komiteen peker på at det viktigste er at voldsofre ikke lider økonomisk tap, at de sikres retts-

hjelp til å få sine rettskrav oppfylt, og at det drives et aktivt og samordnet arbeid mot vold på mange ulike områder.

Komiteens flertall, alle unntatt medlemmene fra Fremskrittspartiet, ser at det kan være gode grunner til å opprette et eget voldsofferfond som er tenkt å gi direkte og indirekte støtte til voldsofre og voldsofferarbeid. Imidlertid viser departementets overslag at det vil være vanskelig å få noen størrelse på dette fondet uten at man skal kreve bidrag fra de som begår forseelser, og som det vil framstå urimelig å kreve det fra.

Flertallet viser til at det vil synes urimelig å kreve bidrag til voldsofferfondet fra de som begår forseelser mot vegtrafikkloven. Holdes disse utenfor, vil resterende forseelser og forbrytelser gi en sum på 23 mill. kroner årlig. Imidlertid er det flere typer forseelser det vil virke urimelig å kreve bidrag til et voldsofferfond fra.

Flertallet peker på at dersom handlingen overhodet ikke har noen sammenheng med vold, kan det framstå som en urimelig ekstrabelastning. Dersom det bare skal kreves fra de som begår forbrytelser mot liv, legeme, helbred og sedelighet, blir beløpet kun 1,5 mill. kroner. Dette vil ikke på langt nær dekke driftskostnadene ved en slik ordning.

Flertallet mener at denne proposisjonen ivaretar intensjonen bak et voldsofferfond på en bedre måte enn hva et fond kunne ha gjort. Med en lovfestet rett til voldsoffererstatning og et tak på en million kroner, vil voldsofre være sikret full økonomisk erstatning. Den generelle gjennomgangen av ulike tiltak for å styrke voldsofres stilling, viser at dette best ivaretas gjennom ordninger som krever årlige bevilgninger over statsbudsjettet, framfor bidrag fra et voldsofferfond.

Komiteens medlemmer fra Fremskrittspartiet har merket seg at hovedbegrunnelsen for at departementet ikke følger opp Stortingets vedtak er at departementet ikke har klart å finne en fornuftig og naturlig avgrensning av hvem som skal betale til fondet. Disse medlemmer mener at et slikt praktisk spørsmål lett burde vært løst. En løsning kan eksempelvis være at samtlige personer som blir dømt til fengselsstraff, betinget eller ubetinget, betaler inn 1 000 kroner til et slikt fond, noe som vil gi en inntekt på ca. 17 mill. kroner i året. Det vil ikke være urimelig om personer som har begått så alvorlige lovbrudd at de blir dømt til fengselsstraff blir ilagt en slik ekstrastraff der pengene blir brukt til å hjelpe personer som har vært utsatt for kriminalitet, selv om den kriminalitet de er blitt utsatt for er av en annen type enn den som er begått av betalerne. Disse medlemmer er også overbevist om at det finnes andre måter å sette grensene på som vil gi et betydelig beløp til

fondet, og som vil virke oppdragende for de som må betale. Midlene fra fondet må komme i tillegg til de midlene som bevilges over statsbudsjettet, og ikke føre til at disse blir redusert.

Disse medlemmer fremmer følgende forslag:

«Stortinget ber Regjeringen følge opp Stortingets vedtak fra 6. februar 1996 om å fremme forslag om et voldsofferfond.»

4.19 Tillegg til FNs konvensjon om transnasjonal organisert kriminalitet

I forbindelse med FNs arbeid med konvensjon mot transnasjonal organisert kriminalitet er det bestemt at det også skal utarbeides en tilleggsprotokoll som gjelder grenseoverskridende handel med mennesker, herunder tvangsarbeid, prostitusjon og handel med menneskedeler. Arbeidet er planlagt ferdigbehandlet i oktober/november 2000.

4.20 Tillegg til Den europeiske menneskerettighetskonvensjon

I Innst. S. nr. 113 (1999-2000) ber justiskomiteen Regjeringen vurdere «om det kan være hensiktsmessig å arbeide for et tillegg til Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen (EMK) som styrker vernet om voldsofre».

Det er bare stater som har forpliktelser etter EMK, og bare disse som kan bringes inn for Den europeiske menneskerettighetsdomstol. Et vern mot overgrep fra andre må derfor formuleres som en positiv plikt for staten til å sørge for et slikt vern.

Positive plikter for statene vil i stor grad være et spørsmål om å regulere statens bruk av ressurser. Det er vanskelig å formulere regler om dette på en slik måte at de kan håndheves rettslig. Videre er klimaet i dag slik at det er meget vanskelig å få gjennomslag for nye protokoller til konvensjonen.

På denne bakgrunn tviler departementet på om det fra norsk side bør igangsettes et arbeid for et tillegg til Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen om vern av voldsofre.

Komiteens merknader

Komiteen viser til Innst. S. nr. 113 (1999-2000) der komiteen ba Regjeringen vurdere «om det kan være hensiktsmessig å arbeide for et tillegg til Den europeiske menneskerettskonvensjonen (EMK) som styrker vernet om voldsofre».

Komiteen har merket seg argumentene fra departementet om at det bare er stater som har forpliktelser etter EMK, og at det bare er de som kan bringes inn for Den europeiske menneskerettighetsdomstol.

Komiteens flertall, alle unntatt medlemmene fra Fremskrittspartiet, ber likevel om at Regjerin-

gen arbeider med konvensjonen for å finne muligheter for å styrke voldsofres stilling. Flertallet mener det i denne saken er viktig at Norge går foran for å få gjennomslag for en internasjonal konvensjonsbeskyttelse av voldsofrenes rettigheter. Det må gjøres på den måten som ansees mulig og hensiktsmessig.

Flertallet mener at vern mot overgrep bør formuleres som en positiv plikt for stater. Det vil etter flertallets oppfatning ha en forebyggende effekt at statene gir uttrykk for en overordnet politisk prioritering. Flertallet vil dessuten peke på at gjerningsmenn i dag har et praktisk og håndhevbart menneskerettslig vern etter konvensjonen, mens voldsofre ikke har et tilsvarende vern.

Flertallet har merket seg at departementet peker på at fordi konvensjonen er generelt utformet, kan tiltak som kommer voldsofre til gode allerede tolkes inn i den.

5. FORSLAG FRA MINDRETALL

Forslag fra Fremskrittspartiet:

Stortinget ber Regjeringen følge opp Stortingets vedtak fra 6. februar 1996 om å fremme forslag om et voldsofferfond.

6. KOMITEENS TILRÅDING

Komiteen viser til proposisjonen og rår Odelsstinget til å gjøre slikt

vedtak til lov

om erstatning fra staten for personskade voldt ved straffbar handling m.m. (voldsoffererstatningsloven)

Kapittel 1. Lovens virkeområde og nærmere vilkår for erstatning

§ 1 Lovens saklige virkeområde

Den som har lidd personskade som følge av en forsettlig legemskrenking eller en annen straffbar handling som har preg av vold eller tvang, eller dennes etterlatte, har rett til voldsoffererstatning fra staten etter reglene i loven her. Voldsoffererstatning ytes selv om gjerningspersonen ikke kan straffes fordi vedkommende var utilregnelig som nevnt i straffeloven § 44 eller under 15 år, eller det foreligger overskridelse av nødverge som er straffri etter straffeloven § 48 fjerde ledd.

Voldsoffererstatning kan dessuten ytes ved personskade som har oppstått i forbindelse med hjelp til politiet eller andre med politimyndighet under arrestasjon, i forbindelse med avverging eller forsøk på avverging av en straffbar handling eller i forbindelse med lovlig pågrep eller forsøk på dette.

Erstatning etter loven her ytes ikke for skader som går inn under lov 3. februar 1961 om ansvar for skade som motorvogner gjer (bilansvarslova).

§ 2 Lovens geografiske virkeområde

Voldsoffererstatning ytes når den skadevoldende handling har funnet sted her i riket, om bord på norsk fartøy, boreplattform eller luftfartøy eller på innretning eller anlegg for utforskning eller utnytting av undersjøiske naturforekomster på den norske del av kontinentalsokkelen.

Dersom den skadelidte eller vedkommendes etterlatte hadde bopel i riket på skadetidspunktet, kan det ytes voldsoffererstatning i andre tilfeller enn nevnt i første ledd når særlige grunner tilsier det.

§ 3 Nærmere vilkår for erstatning

Voldsoffererstatning tilkjennes etter søknad. Søknaden fremsettes for fylkesmannen på skjema fastsatt av departementet. Departementet kan fastsette nærmere regler om søknadens innhold.

Søknaden må være fremsatt for fylkesmannen før erstatningskravet mot skadevolderen er foreldet etter reglene i foreldelsesloven. Det er likevel tilstrekkelig at søknaden fremsettes før skadevolderens eventuelle straffansvar er foreldet etter reglene i straffeloven.

Erstatning ytes bare når den straffbare handlingen uten unødig opphold er anmeldt til politiet med begjæring om straff, og begjæringen ikke senere er trukket tilbake. Dessuten må søkeren ha krevd at erstatningskravet tas med i en eventuell straffesak mot skadevolderen. I særlige tilfeller kan erstatning ytes selv om vilkårene i leddet her ikke er oppfylt.

Voldsoffererstatning tilkjennes bare når det foreligger klar sannsynlighetsovervekt for at skadelidte har vært utsatt for en handling som nevnt i § 1.

Kapittel 2. Utmåling av voldsoffererstatningen m.m.

§ 4 Erstatning for skade på person

Voldsoffererstatningen skal dekke lidt skade, tap i fremtidig erverv og utgifter som personskaden antas å påføre skadelidte i fremtiden. Erstatning for tap i inntekt og fremtidig erverv fastsettes særskilt og utmåles etter reglene i skadeserstatningsloven § 3-1 annet ledd.

Har skadelidte på skadetiden ikke fylt 16 år, utmåles erstatningen for tap i fremtidig erverv etter reglene om standardisert erstatning til barn i skadeserstatningsloven § 3-2a.

§ 5 Menerstatning

Har skadelidte fått varig og betydelig skade av medisinsk art, svares særskilt menerstatning. Erstatningen fastsettes under hensyn til menets medisinske art og størrelse og dets betydning for den personlige

livsutfoldelse. Det gis ikke menerstatning ved lavere uførhetsgrad enn 15 pst.

Har skadelidte på skadetiden ikke fylt 16 år, utmåles menerstatningen etter reglene om standardisert erstatning til barn i skadeserstatningsloven § 3-2a.

§ 6 Oppreisning

Uansett om det ytes menerstatning etter reglene i § 5, kan den skadelidte tilkjennes en slik engangssum som finnes rimelig til erstatning (oppreisning) for den voldte tort og smerte og for annen krenking eller skade av ikke-økonomisk art. Ved krenking eller mislig adferd som nevnt i straffeloven §§ 195, 196 og 200 tredje ledd skal det ved utmålingen av oppreisningen særlig legges vekt på handlingens art, hvor lang tid forholdet har pågått, om handlingen er misbruk av slektskapsforhold, omsorgsforhold, avhengighetsforhold eller tillitsforhold, og om handlingen er begått på en særlig smertefull eller krenkende måte.

§ 7 Erstatning til etterlatte

Voldsoffererstatning for tap av forsørger ved dødsfall tilkommer den eller de etterlatte som avdøde ved dødsfallet helt eller delvis forsørget. Erstatning kan etter forholdene tilkjennes selv om avdøde ikke ved dødsfallet forsørget den etterlatte, forutsatt at denne i nær fremtid kunne påregne forsørging. Erstatningen fastsettes under hensyn til forsørgingens omfang og den etterlattes mulighet for selv å bidra til sin forsørging.

Erstatning for dødsfall skal videre dekke vanlige utgifter til gravferden, og for så vidt det finnes rimelig, andre utgifter i anledning av dødsfallet.

Ved dødsfall kan det videre ytes oppreisning etter reglene i § 6 til avdødes ektefelle, samboer, barn eller foreldre.

§ 8 Erstatning for tingskade

Sammen med erstatning for personskade yter staten erstatning for skade på vanlige klær, proteser og andre personlige bruksting som den skadelidte hadde på seg da skaden ble voldt.

§ 9 Fradrag i utmålingen

Ved utmålingen av voldsoffererstatningen gjøres det fullt fradrag for lønn under sykdom og liknende ytelser, trygdeytelser og ytelser fra pensjonsordning i arbeidsforhold eller yrke. Videre gjøres det fullt fradrag for forsikringsytelser og annen økonomisk støtte som skadelidte er berettiget til som følge av skaden.

§ 10 Den skadelidtes medvirkning

Om nedsettelse eller bortfall av voldsoffererstatning på grunn av skadelidtes medvirkning m.v. gjelder skadeserstatningsloven § 5-1 tilsvarende.

§ 11 Voldsoffererstatningens øvre og nedre grense

For hvert enkelt skadetilfelle ytes det ikke høyere voldsoffererstatning enn 20 ganger grunnbeløpet i folketrygden, jf. folketrygdloven § 1-4.

Voldsoffererstatning ytes ikke når det tap som vil kunne kreves erstattet av staten, er mindre enn kr 1 000.

§ 12 Overdragelse og rådighetsbegrensning m.m.

Om overdragelse og overføring ved arv av krav på voldsoffererstatning og rådighetsbegrensninger over voldsoffererstatninger gjelder skadeserstatningsloven § 3-10 tilsvarende.

Kapittel 3. Saksbehandling m.m.

§ 13 Avgjørelsesmyndighet

Søknader om voldsoffererstatning avgjøres av fylkesmannen i det fylket der søkeren har fast bopel. Dersom søkeren ikke har fast bopel her i riket, er det fylkesmannen i det fylket der handlingen fant sted som avgjør søknaden.

Erstatningsnemnda for voldsopfre er klageinstans for fylkesmannens vedtak etter loven her. Nemnda har en leder og en varaleder og to medlemmer med personlige varamedlemmer oppnevnt av departementet for 4 år av gangen. Lederen og varalederen skal ha juridisk embetseksamen.

§ 14 Saksbehandlingsregler

Forvaltningsloven gjelder når ikke annet fremgår av loven her.

Skadevolderen anses ikke som part i saken om det skal ytes erstatning til søkeren.

Avgjørelsen av saken utsettes inntil en eventuell straffesak mot skadevolderen er endelig avgjort. Det samme gjelder dersom det er reist sivil sak med krav om erstatning fra skadevolderen. Unntak fra dette kan gjøres i særlige tilfelle.

Erstatningen utbetales når det er truffet vedtak om at erstatning skal ytes. Dersom søknaden foreløpig ikke kan avgjøres av grunner som ikke skyldes søkeren, kan det utbetales forskudd i den utstrekning det finnes rimelig.

§ 15 Statens regresskrav

Søkerens krav mot skadevolderen eller andre som svarer for skaden går over på staten i den utstrekning det utbetales erstatning etter loven her.

Statens krav etter første ledd kan helt eller delvis ettergis dersom utvist skyld, skadevolderens økonomi eller forholdene ellers tilsier det.

Den fylkesmannen som behandlet erstatningssøknaden, avgjør om det skal søkes regress og treffer i tilfelle vedtak om det.

§ 16 *Tilbakebetaling av voldsoffererstatning*

Utbetalt voldsoffererstatning eller forskudd på voldsoffererstatning kan kreves tilbake dersom søkeren har gitt uriktige opplysninger eller fortiet forhold av betydning for utbetalingen. Det samme gjelder dersom søkeren senere får dekket tapet på annen måte.

Den fylkesmannen som behandlet erstatningssøknaden, avgjør om det skal kreves tilbakebetaling og treffer i tilfelle vedtak om det.

§ 17 *Tvangsinndrivelse*

Vedtak om regress eller tilbakebetaling etter §§ 15 eller 16 er tvangsgrunnlag for utlegg.

Når Statens Innkrevingsentral er pålagt å innkreve krav som nevnt i første ledd, kan den inndrive kravene ved trekk i lønn og andre lignende ytelser etter reglene i dekningsloven § 2-7. Innkrevingsentralen kan også inndrive kravene ved å stifte utleggspant for kravet dersom panteretten kan gis rettsvern ved registrering i et register eller ved underretning til tredjeter-

son, jf. panteloven kapittel 5, og utleggsforretningen kan holdes på Innkrevingsentralens kontor etter tvangsfullbyrdelsesloven § 7-9 første ledd.

Kapittel 4. Sluttbestemmelser

§ 18 *Ikrafttredelse*

Loven trer i kraft fra det tidspunkt Kongen bestemmer.

§ 19 *Overgangsregler*

Bestemmelsene i §§ 1, 2 og 3 annet ledd og kapittel 2 kommer ikke til anvendelse i tilfeller der det søkes om voldsoffererstatning på grunn av straffbare handlinger e.l. som har funnet sted før lovens ikrafttredelse.

For øvrig kommer loven til anvendelse i tilfeller der det etter lovens ikrafttredelse fremsettes søknad om voldsoffererstatning.

Oslo, i justiskomiteen, den 1. februar 2001

Kristin Krohn Devold

leder

Ane Sofie Tømmerås

ordfører

Jan Simonsen

sekretær